

О. Г. Колб, докт. юрид. наук, професор, Заслужений юрист України
Державний податковий університет
Кафедра кримінального права та процесу
вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08200, Україна
e-mail: kolboleksandr@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

Л. М. Дучимінська, начальник управління контрольно-перевірочної роботи
Головне управління Пенсійного фонду України у Волинській області
e-mail: lesia.duchyminska@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2907-9408>

ДЕЯКІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ПРИЙНЯТТЮ ПРОТИПРАВНИХ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

У даній науковій статті здійснено аналіз судових рішень, що стосуються юридичної оцінки прийнятих органами Пенсійного фонду України рішень щодо пенсійного забезпечення окремих категорій громадян, а також визначені деякі детермінанти, які сприяють протиправній діяльності даного органу державної виконавчої влади з означених питань.

Зокрема, встановлено, що однією з таких детермінант є неналежний судовий контроль за виконанням рішень судів, які пов'язані з відновленням порушених прав, законних інтересів і свобод людини та громадянина.

Визначено також, що відсутність у зв'язку з цим правового механізму відповідальності посадових і службових осіб органів пенсійного забезпечення України, не дозволяє належним чином реагувати на детермінаційний комплекс причин і умов, які сприяють прийняттю суперечливих і таких, що не відповідають чинному законодавству України, рішень з означених питань.

З'ясовано, що така ситуація в системі вказаних органів державної влади склалася і в результаті безконтрольності за сферою пенсійного і соціального забезпечення громадян з боку Правління Пенсійного фонду України, як центрального органу виконавчої влади України, що реалізує державну політику у вказаній галузі суспільних відносин.

Виходячи з отриманих результатів дослідження, констатовано, що без системних змін та заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму з питань контролю за діяльністю органів пенсійного і соціального забезпечення, практично неможливо нейтралізувати, блокувати, усунути, тощо ті детермінанти, що сприяють прийняттю протиправних рішень зазначеними органами державної виконавчої влади з означеного предмета діяльності.

Ключові слова: права, законні інтереси та свободи людини і громадянина; органи Пенсійного фонду України; детермінанти; протиправні рішення; судовий і відомчий контроль; нейтралізація, блокування, усунення, тощо детермінант протиправної діяльності.

Постановка проблеми. Як свідчить практика, впродовж усього періоду свого функціонування органи Пенсійного фонду України (ПФУ) приймають рішення, які не в повній мірі відповідають Конституції України та іншим законодавчим актам, що регулюють сферу пенсійного та соціального забезпечення прав, законних інтересів і свобод людини і громадянина [1].

Саме зазначена обставина й обумовлює необхідність звернення громадян України до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [2], посилюючи таким чином недовіру населення не тільки до системи ПФУ та судових органів, але й у цілому до державної влади в Україні, яка нездатна у зв'язку з цим забезпечити реалізацію на практиці визначеного на законодавчому рівні принципу соціальної справедливості [3, с. 268].

Результати спеціальних наукових досліджень [4], а також отримані у ході даного доктринального пошуку, свідчать про те, що серед детермінант (причин, умов і корелянт) [5, с. 187-190], які сприяють неправомірній діяльності органів ПФУ з питань пенсійного та соціального забезпечення громадян нашої держави, окреме місце і роль відіграють правові прогалини і колізії, що стосуються здійснення відомчого та судового контролю за виконанням рішень відповідних судів з означеної проблематики. Зокрема, тільки за останні п'ять років (202-2025 рр.) кількість судових рішень з питань відновлення порушених прав пенсіонерів в Україні зросла у 26 разів!!! [6].

Таким чином, слід визнати, що в наявності складна прикладна проблема, яка потребує вирішення і на доктринальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав аналіз наукової літератури, у сучасних умовах адміністративно-правові засади судового контролю у сфері публічного управління в Україні розробила З. А. Добош (2024 р.) [4]. Крім цього, активні пошуки теоретичного характеру в цьому напрямі здійснюють також такі учені, як: В. Авер'янов, О. Андруневич, Ю. Волкова, Б. Гудз, О. Грицаєнко, В. Дерещ, О. Журавель, О. Капала, В. Колесниченко, О. Кондратьєв, О. Констатий, О. Марченко, М. Оніщук, К. Ржецька, О. Савчук, Л. Сушко, А. Фокіна, С. Шило, О. Юнін та ін.

Поряд з цим, слід зазначити, що в умовах внесених у чинне законодавство України змін з означеного питання у 2024 році [7], вказана проблематика досліджена недостатнім чином, що, у свою чергу, визначає актуальність, а також теоретичну та практичну цінність даної наукової статті.

Метою цієї наукової статті є обґрунтування здійснення на всіх рівнях (законодавчому, правоохоронному, правозастосовному, т. ін.) системних заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення, тощо детермінант, які сприяють прийняттю органами ПФУ неправомірних рішень з питань пенсійного забезпечення громадян України.

Натомість головним завданням цієї роботи є визначення змісту та сутності зазначених вище детермінант, а також розробка на підставі отриманих результатів дослідження науково обґрунтованих заходів щодо їх усунення, нейтралізації, блокування тощо.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 19 та п. 6 ст. 92 Конституції України, виключно законами мають керуватися органи ПФУ при визначенні форм і видів пенсійного забезпечення громадян нашої держави, діючи при цьому у спосіб, що передбачений відповідними законодавчими актами.

У той самий час, особливо в умовах воєнного стану в Україні (2022-2025 рр.), вказані органи державної виконавчої влади, всупереч вимогам ст. ст. 58 та 64 Основного Закону, встановлюють різноманітні правообмеження щодо розміру щомісячних виплат, призначених на підставі судових рішень, пенсій для окремих категорій наших співвітчизників [8].

Як встановлено в ході даного наукового пошуку, до основних детермінант, які сприяють вчиненню протиправних рішень (дій чи бездіяльності) посадовими і службовими особами системи ПФУ, можна віднести наступні із них, а саме:

1. Відсутність дієвого та ефективного судового контролю за виконанням прийнятих відповідними судами рішень з питань, зокрема пенсійного забезпечення громадян України.

Це питання регулюється положеннями ст. ст. 381-383 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) та передбачає притягнення винних у невиконанні рішення суду осіб до юридичної відповідальності (у виді штрафу в сумі від 20 до 40 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб) [7].

Проте, у зазначених вище нормах КАСУ жодним словом не сказано про можливість кримінальної відповідальності суб'єктів таких правопорушень за ст. 382 Кримінального кодексу України (КК) за невиконання судового рішення.

Такий законодавчий підхід не тільки знижував би рівень протиправних намірів посадових і службових осіб ПФУ з даного виду діяльності (дав би можливість шляхом «розуміння тяжкості відповідальності» здійснювати так зване загальносоціальне запобігання злочинам [9, с. 206], але й підвищував би авторитет органів судової влади в Україні, а в кінцевому підсумку, дозволив на практиці забезпечувати ефективний захист прав пенсіонерів і нашої державі. Та попри все, через недосконалість правового механізму судового контролю, низький рівень правової свідомості окремих суддів, а також відсутність узагальненої практики Верховного Суду з означених питань, його рівень в Україні є вкрай низьким та таким, що суперечить принципам судочинства, які закріплені у ст. 2 КАСУ та ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пріоритетним з яких є принцип верховенства права.

Прикладом зазначеної практики можна назвати рішення у справі № 140/1135/24 [10], у якому суд, всупереч існуючим доказам, а також з ігноруванням того факту, що впродовж року органами ПФУ не виконується рішення суду, прийняв письмовий звіт даного органу державної влади та визнав, що прийняв це рішення впродовж одного робочого дня з часу отримання даного звіту від відповідача та заперечення з цього приводу позивача [10]. І це при тому, що позови у пенсійних справах суди розглядають як правило не менше як у тримісячний термін з часу відкриття відповідного провадження [11].

Як видається для удосконалення правового механізму з означених питань логічно було б ч. 1 ст. 382-3 КАСУ доповнити абзацом наступного змісту:

«В ухвалі суду відповідач попереджається про кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення».

Крім цього, ст. 382-3 КАСУ слід доповнити також частиною 12 наступного змісту:

«Суддя, який безпідставно прийняв письмовий звіт відповідача про виконання судового рішення, притягається до передбаченої законом юридичної відповідальності».

2. Відсутність юридичного обов'язку для судів щодо виявлення та реагування відповідними процесуальними засобами на причини і умови, які сприяли вчиненню правопорушень з боку винних осіб.

Така правова прогалина [3, с. 271] стала наслідком так званих «реформ» часів В. Януковича, прихильники якого ліквідували у діючих на той час законодавчих актах (зокрема, у Кримінальному процесуальному кодексі (КПК)) правовий інститут «причин і умов злочинності», що дало можливість останньому створити по-суті злочинну організацію (ст. 255 КК) серед верхівки державної влади України [12].

Схоже (а про це свідчать результати аналізу прийнятих судами України рішень з питань пенсійного забезпечення громадян) за таким «сценарієм» діє у сьогоднішньому Правлінні ПФУ, яке, як один із ключових суб'єктів реалізації державної політики у сфері пенсійного і соціального захисту, не тільки не здійснює належний відомчий контроль за виконанням судових рішень на місцях, але й використовує інертність, а, подекуди, службову безвідповідальність суддів і судів з аналогічного виду моніторингової діяльності, для своєрідного «освячення» протиправної діяльності територіальних органів пенсійного забезпечення [13].

У такій ситуації, без сумніву, важливим юридично виваженим кроком у цьому напрямі було б доповнення ст. 382-3 КАСУ і частиною 13 наступного змісту:

«Суд за результатами розгляду звіту про виконання судового рішення зобов'язаний вжити невідкладні заходи щодо усунення причин і умов, які сприяли прийняттю протиправного рішення відповідачем».

3. Відсутність в Україні спеціального державного органу, який би контролював виконання судових рішень.

Сутність цієї проблеми полягає у тому, що ліквідувавши у Конституції України (ст. 131-1), а також у Законі України «Про прокуратуру» правовий інститут загального прокурорського нагляду [14], законодавець, натомість, не створив іншого державного органу, який би контролював процес охорони і захисту прав, законних інтересів і свобод людини і громадянина в країні в цілому, поклавши це на «плечі» пересічних громадян (у виді позовних вимог до відповідача).

Як наслідок, грубо порушуючи чинне законодавство України, зокрема у частині пенсійного забезпечення, органи ПФУ навіть не переймаються, що за таку протиправну діяльність вони притягатимуться до юридичної відповідальності. Більш того, сьогодні посадові та службові особи «посилають» заявників у суд так, як свого часу наш військовослужбовець відіслав російській військовий корабель під час нападу на острів Зміїний у відомому напрямку [15].

Звичайно, що при такому підході у системі ПФУ не за горами наступить той час, коли його Правління можуть визнати «злочинною організацією» (а саме – за

умисне порушення правового статусу пенсіонерів, умисне невиконання судових рішень з цього приводу та умисне нездійснення належного відомчого контролю з означених питань), а її членів та інших винуватих у цьому службових осіб притягнуть до передбаченої ст. 255 КК кримінальної відповідальності.

Висновки і пропозиції. Таким чином, виходячи з результатів проведеного аналізу за означеною тематикою дослідження, можна констатувати, що в умовах здійснення визначених відповідними планами Європейського Союзу для України заходів щодо вступу в це співтовариство, актуальними є завдання щодо нейтралізації, блокування, усунення, тощо тих детермінант, що сприяють прийняттю протиправних рішень органами ПФУ, позаяк вони мають пряме відношення до оціночних критеріїв ЄС, на підставі яких визначається рівень охорони та захисту прав, законних інтересів і свобод людини і громадянина в Україні на всіх рівнях державної діяльності.

Список використаної літератури

1. Збірник правових позицій Верховного Суду, щодо захисту соціальних прав / упоряд. М. І. Смокович, А. І. Рибачук, В. М. Кравчук; відп. за вип.: Н. Л. Богданюк, В. Л. Котвицький, О. І. Ткаченко та ін. Харків: Право; Верховний Суд, 2020. 206 с.
2. Пічкур проти України: рішення Європейського Суду з прав людини від 07.11.2013 р. (заява № 10441/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text
3. Теорія держави і права: підруч. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
4. Добош З. А. Адміністративно-правові засади судового контролю у сфері публічного управління в Україні: монографія. Львів: Растр – 7, 2024. 457 с.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х книгах, Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія криміналістичної науки. 424 с.
6. Уряд визначив прозорий і єдиний підхід до пенсійних виплат за судовими рішеннями. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: [https://www.facebook.com/MLSP.gov.ua?__cft__\[0\]=AZWECQ0XigJcyTg4RF5YIN3GI-hSXPHO2W2SXEBYm-y9EIkemh63vcxFSDX4Lu7-_2VcAI6IOB6MToa8bNNy-1aPI9ZL7dTmwobkLQfrahNVEybfApBuvztAGg_DgmrKFFCXR3RmlNygWhqIm-oSMg7KuJoGZK4kWY8yAg87IofSL-wKg&__tn__=-UC%2CP-R](https://www.facebook.com/MLSP.gov.ua?__cft__[0]=AZWECQ0XigJcyTg4RF5YIN3GI-hSXPHO2W2SXEBYm-y9EIkemh63vcxFSDX4Lu7-_2VcAI6IOB6MToa8bNNy-1aPI9ZL7dTmwobkLQfrahNVEybfApBuvztAGg_DgmrKFFCXR3RmlNygWhqIm-oSMg7KuJoGZK4kWY8yAg87IofSL-wKg&__tn__=-UC%2CP-R)
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень: Закон України від 21.11.2024 р. № 4094-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. № 18. Ст. 54.
8. Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2025 році у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2025 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. Панов М. І. Завдання та функції кримінального права. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право. 2016. Т. 17. Кримінальне право / ред-кол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст.голови) та ін.; Нац.юрід.ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. С. 206-209.
10. Ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 16.07.2025 р. по справі №140/1135/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128890232>
11. Визначено середній час для розгляду судових справ. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vyznacheno-seredniy-chas-dlya-rozglyadu-sudoviyh-sprav>
12. Дорош С. Справа про держзраду Януковича: коли кінець? BBC NEWS Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38675348>
13. Олешкевич Ю. Що робити, якщо для Пенсійного фонду рішення суду – «не указ», або як домогтися перерахунку пенсії у повному обсязі. URL: <https://legallaid.gov.ua/publikatsiyi/shho-robyty-yakshho-dlya-pensijnogo-fondu-rishennya-sudu-ne-ukaz-abo-yak-domogtysya-pererahunku-pensiyi-u-povnomu-obsyazi/>
14. Савицький І. Чи стало краще від скасування «загального нагляду» прокуратури? Резонанс. URL: [https://resonance.ua/chi-stalo-krashhe-vid-skasuvannya/](https://resonance.ua/chi-stalo-krashhe-vid-skasuvannya-prokuraturny/)

15. Калюжина С. «За заслуги перед Черкащиною»: нагородили автора легендарної фрази про російський корабель. Суспільне Черкаси. URL: <https://suspilne.media/cherkasy/222936-za-zaslugi-pered-cerkasinou-nagorodili-avtora-legendarnoi-frazi-pro-rosijskij-korabel/>

References

1. Zbirnyk pravovykh pozytsii Verkhovnoho Sudu, shchodo zakhystu sotsialnykh prav / uporiad. M. I. Smokovych, A. I. Rybachuk, V. M. Kravchuk; vidp.za vyp.: N. L. Bohdaniuk, V. L. Kotvytskyi, O. I. Tkachenko ta in. Kharkiv: Pravo; Verkhovnyi Sud, 2020. 206 s. [in Ukrainian].
2. Pichkur proty Ukrainy: rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 07.11.2013 (zaiava № 10441/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text [in Ukrainian].
3. Teoriia derzhavy i prava: pidruch. / O. V. Petryshyn, S. P. Pohrebniak, V. S. Smorodynskyi ta in.; za red. O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2014. 368 s. [in Ukrainian].
4. Dobosh Z. A. (2024). Administratyvno-pravovi zasady sudovoho kontroliu u sferi publichnogo upravlinnia v Ukraini: monohrafiia. Lviv: Pacmp – 7, 457 s. [in Ukrainian].
5. Zakaliuk A. P. (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: u 3-kh knykh, Kyiv: Vydavnychiy dim «In Yure». Kn. 1: teoretychni zasady ta istoriia kryminalistychnoi nauky. 424 s. [in Ukrainian].
6. Uriad vyznachyv prozoryi i yedyni pidkhid do pensiinykh vyplat za sudovymi rishenniamy. Ministerstvo sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy. URL: [https://www.facebook.com/MLSP.gov.ua/?_cft__\[0\]=AZWECQ0XigJcyTg4RF5YIN3GhSXP HO2W2SXEBYm-y9EIkemh63vcxFS DX4Lu7- 2VcAI6lOB6MToa8bNNy1aPl9ZL7dT mwobkLQfrahNVEybfApBuvztAGg_DgmrKFFCxr3RmlNygWhqImoSMg7KuJoGZK 4kWY8yAg87IofSL-wKg&__tn__=UC%2CP-R](https://www.facebook.com/MLSP.gov.ua/?_cft__[0]=AZWECQ0XigJcyTg4RF5YIN3GhSXP HO2W2SXEBYm-y9EIkemh63vcxFS DX4Lu7- 2VcAI6lOB6MToa8bNNy1aPl9ZL7dT mwobkLQfrahNVEybfApBuvztAGg_DgmrKFFCxr3RmlNygWhqImoSMg7KuJoGZK 4kWY8yAg87IofSL-wKg&__tn__=UC%2CP-R) [in Ukrainian].
7. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia polozhen pro sudovi kontrol za vykonanniam sudovykh rishen: Zakon Ukrainy vid 21.11.2024 № 4094-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2025. № 18. St. 54 [in Ukrainian].
8. Pro vyznachennia poriadku vyplaty pensii deiakym katehoriiam osib u 2025 rotsi u period voiennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.01.2025. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
9. Panov M. I. (2017). Zavdannia ta funktsii kryminalnoho prava. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. Kharkiv: Pravo. T. 17. Kryminalne pravo / red-kol.: V. Ya. Tatsii (holova), V. I. Borysov (zast.holovy) ta in.; Nats.yuryd.un-t im. Yaroslava Mudroho, S. 206-209. [in Ukrainian].
10. Ukhvala Volynskoho okruzhnoho administratyvnogo sudu vid 16.07.2025 po spravi № 140/1135/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128890232> [in Ukrainian].
11. Vyznachenno serednii chas dlia rozghliadu sudovykh sprav. Vyscha rada pravosuddia. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vyznachenno-seredniy-chas-dlya-rozglyadu-sudovykh-sprav> [in Ukrainian].
12. Dorosh S. Sprava pro derzhzradu Yanukovycha: koly kinets? BBC NEWS Ukraina. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38675348> [in Ukrainian].
13. Oleshkevych Yu. Shcho robyty, yakshcho dlia Pensiinoho fondu rishennia sudu – «ne ukaz», abo yak domohtysia pererakhunku pensii u povnomu obsiazi. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/shho-robyty-yakshho-dlya-pensijnogo-fondu-rishennya-sudu-ne-ukaz-abo-yak-domogtysya-pererakhunku-pensiyi-u-povnomu-obsyazi/> [in Ukrainian].
14. Savytskyi I. Chy stalo krashche vid skasuvannia «zahalnoho nahliadu» prokuratury? Rezonans. URL: <https://resonance.ua/chi-stalo-krashhe-vid-skasuvannya/> [in Ukrainian].
15. Kaliuzhyna S. «За заслуги перед Черкашчиною»: нагородили автора легендарної фрази про російський корабель. Суспільне Черкаси. URL: <https://suspilne.media/cherkasy/222936-za-zaslugi-pered-cerkasinou-nagorodili-avtora-legendarnoi-frazi-pro-rosijskij-korabel/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 13.09.2025 р.

O. G. Kolb, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine
State Tax University
the Department of Criminal Law and Procedure
31 Universytetska St, Irpin, 08200, Ukraine
e-mail: kolboleksandr@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1792-4739>

L. M. Duchyminska, Head of the Department of Control
and Verification Work of the Main Department
of the Pension Fund of Ukraine in Volyn Region
e-mail: lesia.duchyminska@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2907-9408>

SOME DETERMINANTS THAT CONTRIBUTE TO THE ADOPTION OF UNLAWFUL DECISIONS BY THE BODIES OF THE PENSION FUND OF UKRAINE

Summary

This scientific article analyzes court decisions related to the legal assessment of decisions taken by the Pension Fund of Ukraine on pension provision for certain categories of citizens, and also identifies some determinants that contribute to the illegal activities of this state executive body on these issues.

In particular, it was established that one of such determinants is improper judicial control over the implementation of court decisions related to the restoration of violated rights, legitimate interests and freedoms of a person and a citizen.

It was also determined that the absence of a legal mechanism for the responsibility of officials and employees of pension provision bodies of Ukraine in this regard does not allow for an adequate response to the determinant complex of causes and conditions that contribute to the adoption of contradictory and non-compliant decisions on these issues.

It was found that such a situation in the system of the specified state authorities has also arisen as a result of the lack of control over the sphere of pension and social security of citizens by the Board of the Pension Fund of Ukraine, as the central executive body of Ukraine, which implements state policy in the specified field of public relations.

Based on the results of the study, it was stated that without systemic changes and measures aimed at improving the legal mechanism for controlling the activities of pension and social security bodies, it is practically impossible to neutralize, block, eliminate, etc. those determinants that contribute to the adoption of illegal decisions by the specified state executive bodies on the specified subject of activity.

Keywords: rights, legitimate interests and freedoms of man and citizen; bodies of the Pension Fund of Ukraine; determinants; illegal decisions; judicial and departmental control; neutralization, blocking, elimination, etc. determinants of illegal activity.